

EP U DRAMI APSURDA

(Raša Popov: *Đavolji disident, Prometej i Tiski cvet*, Novi Sad, 2011)

Ruski lingvista i etnolog Aleksandar Potebnja konstatovao je u svom ogledu *Životni uslovi u kojima je cvetalo narodno stvaralaštvo* naglo iščezavanje epa u Zapadnoj Evropi tokom druge polovine XIX veka, a znamo da je tokom narednog stoleća ep postepeno iščezavao i sa područja Istočne Evrope. Zato se najpre možemo upitati da li je Rašino posezanje za epom motivisano samo romantičarskom nostalgijom prema žanru koji nas je diljem sveta proslavio ili je reč i o nekom drugom razlogu.

Prvi razlog možda je sasvim dovoljan – naša epska tradicija ima ogroman i domaći i svetski ugled, a već odavno je sišla sa velike literarne scene. Kao pesniku sklonijem poetici koja se baštini na tradiciji nego na postmodernizmu, Popovu je ep bio primamljiv izazov, utoliko veći što je plodno tle za narativne sadržaje, karakteristične čak i za lirsku poeziju ovog pesnika. Kao i obično u epskoj poeziji, i u njegovom epu radnja je, uprkos dovođenju smisla do ruba apsurda, relativno jednostavna. Gospodar *Pakla* šalje izaslanika, svog sina, da maksimalnim uvećanjem zla dokrajči ljudski rod. Umesto toga, po principu zaokreta radnje i čitalačkog polja očekivanja, đavolji izaslanik se, zaljubljuvanjem u Nadu, koja je i junakinja epa i metafora/symbol ljudske nade, promeće u đavolovog disidenta i spasioća čovečanstva, uviđajući da ono samo sebe razornije uništava no što to Pakao postiže. Ovako koncipirana epska radnja i porazna slika sveta omogućila je pesniku da raskošnom maštom i najtamnijom gamom oslika oba sveta – i izvornu zlost Pakla i krajnji rasap, moralni i duhovni sunovrat ljudskog društva.

Ep Raše Popova je minuciozno tkan vrlo zahtevnim distisima, sa bogatom leksikom, višeslojnim metaforama i idiomatikom koja neprestano sučeljava i efektno kontrastira sočan narodni govor sa otuđenim novogovorom savremene birokratije i politike. Otuda će kao raskošno literarno štivo koje inovira našu veliku tradiciju epa, svakako privući pažnju tekuće književne kritike. Autoru ovih redaka, međutim, posebno su zanimljive istorijske i političke konotacije i implikacije kojima ovo osobeno delo obiluje. Naime, savremenom čitaocu, odgajenom u duhu poetike *otvorenog dela*, nameće se pitanje otkud potreba savremenog pesnika da se, nakon kraha monizma na istorijskoj sceni, umesto za diskretnu, otvorenu semantiku i njoj primerenu poetiku, opredeljuje za književni žanr koji je jasno definisan ne samo kao formalna već i kao značenjska struktura. Čitanjem *Đavolovog disidenta*, međutim, uviđamo da je baš ova odlika – neupitna značenjska matrica – jedan od glavnih razloga koji je pesnika motivisao da se opredeli za ep. Drugim rečima, pesniku je bitno da njegova poruka bude nedvosmislena i svima razgovetna.

Kao pisac koji veruje u sklad stila i značenja, Raša Popov je procenio da njegovom viđenju današnjeg sveta najviše odgovara epski stil. Podsetimo se stoga šta je srž epske vizije sveta. Suštinu čine, ističe Potebnja u istom tekstu, narodno jedinstvo i zajednički sistem vrednosti.

Čitav narod je okupljen oko istih ciljeva – borbe za slobodu i protiv nemaštine. Razume se, i *narodni neprijatelj* je homogen, suprotstavljen celom narodu. Na tom fonu očitavamo i Rašinu motivaciju i njoj saobraznu poetiku. Šta je predmet Rašine satire? Osuda čitave savremene civilizacije, od političkih moćnika do bespomoćnih podanika. Razume se, i ovako radikalna kritika mogla se iskazati i na drugi način, lirskom poezijom, na primer, što je Raša često i činio u svojim ranijim knjigama. Ovde se pesnik opredelio za epiku zbog njenih imanentnih odlika, specifično vezanih za značenje i poruku. Naime, pesniku više nije bilo dovoljno da u svoje ime, iz ugla i vizure svog pobunjenog pesničkog ja, izrazi razočarenje svetom u kome živi, poželeo je da izrazi najšire, opšteljudsko ogorčenje. Toj potrebi najsaobraznija je forma epa.

Prisetimo se – epski glas nije lično obraćanje ni odnos pojedinca prema društvu ili opšteljudskom izazovu već glas svih, čitavog naroda, *vox populi*. A u izvornoj epici *vox populi* je nesumnjiva, *bogomdana* istina, *vox Dei*. To je stav *običnog čoveka* ne u modernom smislu – *obično* u epskom kontekstu označava kolektivno u najširem smislu, opšteljudsko. Potreba za najširoom mogućom perspektivom rodila se u našem pesniku iz doživljaja savremenog stanja čitavog sveta kao zabludelog i zalutalog – hamletovska iščašenost vremena ovde ne obuhvata samo njegov nacijon već ceo svet. Đavo je ovladao celim čovečanstvom, uselio se u sve ljudske duše. Kako mu je to uspelo?

Mada je i lično iskusio silu i duh totalitarizma, pesnik je svestan da nikakva spoljna invazija nije toliko moćna da ovlada i telima i dušama – niti je bilo niti će ikad biti takve imperije. Osim – a to je kulminacija tragedije, bezdan pred kojim se našlo čovečanstvo – ako se imperija ne uvuče u same duše, ne pridobije ih iznutra kao pristalice istih vrednosti i ciljeva. A baš to se, po pesniku, dogodilo – zato je nastupilo poslednje vreme za spas duše! No, šta se za pravo dogodilo, kako je došlo do predaje ljudskog roda a da te predaje nije ni svestan?

Samoiluzija kao trajno stanje svesti moguća je samo ako je poduprta i dubinski prožeta utražavanjem neke velike potrebe, osećanjem da već dosežemo neki veliki cilj, da smo na kapiji raja i da su nam već na dohvat plodovi rajskog vrta. Ta samoiluzija dosezanja konačnog cilja kada smo ontološki najdalje od njega dogodila se, upozorava nas pesnik, kao posledica samozaborava bića kao duha i duše, potpunoj predaji bića telu kao njegovoj jedinosti i sveobuhvatnoj suštini! Ironija je da je ovaj samozaborav bića, njegova izgubljenost u prostoru i vremenu, nastala ne samo tamo gde se naša duša istopila u telu, gde se psihologija utopila u fiziologiju, već i tamo gde je materijalni beričet jedva na vidiku, a u velikom delu sveta, kao i kod nas, samo na vrbi grožđe! Globalna imperija zavladała je ne samo prostorima dostignutog već i prostorima virtuelnog materijalizma, ne samo pustinjskim oazama već i fatamorganama!

Ima li leka toj pošasti maskiranoj u prijatnost i uživanje, bolesnom i razuzdanom apetitu, mimo svih ljudskih i prirodnih potreba?

Drugi razlog što je pesniku ep bio neophodan je utemeljen upravo na potrebi spasosne misije. Naime, ep se temelji na vrhunskoj moralnosti: epos je etos, sažima najveće vrednosti i svog naroda i celog ljudskog roda. Otuda je moguć povratak biću; zov iskonskog bića je večan. No, ako je njegova večna priroda zapretana i tavori izvan naših videla i osećaja, kako je razbuditi i prizvati joj ulogu duševnog i duhovnog spasa? U osobenjaku Raši Popovu rodila se čudesna pomisao – ako smo istisli iz duše i svesti svetost našeg postanja, Božja promisao može pomoći obnovi našeg prosvetljenja iz sasvim suprotnog pravca! Iz pravca Pakla! Kako?!

Kao poznavalac i humanistike i demonologije, naš pesnik je svestan da kao što ljudski svet nije homogen, tako ni svet Pakla nije monolitan. Ako vrline nemaju opštu prijemčivost, verovatno ni zlosti nisu imune na koroziju. Štaviše, krhkost i jednog i drugog pojavnog sveta spaja vrhunski simbol materijalnih vrednosti – zlato. Ako Pakao zlatom masovno kupuje ljudske duše, zlato se sve brže obezvređuje. U neizmernoj količini, zlato se pretvara u bezvredni pesak! A obezvređivanje materijalnog blaga može i u đavolima da rodi nove vidike, u ponekome čak i potrebu za vrednošću višeg reda, potrebu za humanizmom i duševnošću!

Raša u *Đavoljem disidentu* priziva i gradi fantastičnu antitezu – ljubavlju spaja đavolovog disidenta i (opšte)ljudsku nadu. Iako današnji svet vidi u tamnim bojama, naš pesnik je optimista u metafizičkom smislu, siguran da nada nikad ne umire (to je i moto njegove knjige) i da svet neće propasti, da je Đavolova prevlast samo privremena, ma koliko dugo potrajala.

Nada je u epu personifikovana i nosilac je radnje, zajedno sa Đavolovim disidentom, koga je, da bi bio dostojan ljudske Nade, pesnik postepeno preobrazio u ljudsko biće.

Ep *Đavolji disident* Raše Popova je poetsko delo velike imaginacije, raskošnih slika u znaku ekspresionizma, Pakao prizvan i dočaran kao svet strave i užasa. Pred nama su slike i opisi na granici fiziološke izdržljivosti. Đavoli i pakao su ovaploćenje zla i rugla, ali i ljudski svet je u pesnikovoj vizuri samo estetski bolji; u zlu se stopio sa Paklom i bez zazora unajmljuje pripadnike Pakla za podrivanje i razaranje čovečanstva. Štaviše, toliko se ljudski svet prozlio i obezdušio da je u mnogo čemu pakleniji od samog Pakla!

Pesnik stavlja pod lupu i naivni progresivizam, slepo uverenje da je svaki progres pozitivan. Naprotiv, zvoni na uzbunu pesnik, tehnički progres se osamostalio i obezdušio, poprimio ratnički duh i moć katastrofičnih razmera, suludo srljajući ka uništenju sveta kao božanske tvorevine. Pesnik – evo još jedne potrebe za pribežištem u epu – zagovara povratak iskonskom zavičaju kao jedinom putu spasa, zagovara povratak *Zlatnom dobu* čovečanstva, skladu ličnog i društvenog, harmoniji u kojoj je opšte dobro ujedno i blagodat za svakog pojedinca. Topos *zlatnog doba* ovaploćen je „Rtom Dobre Nade, / gde se vrtovi novi sa radošću sade! / Nadanja drevna onde su se ispunila / Izbaviše se ljudi satanskog bunila! / Pobeći ću s Tobom – kaže Nada Đavolovom disidentu – do Hiperboreje! / Tamo je duh besmrtn. U blaženstvu sve je!“ Spajajući, poput Crnjanskog, Sumatru sa Hiperborejom, i Raša veruje da je, uprkos *slučaju komedijantu*, sve na svetu u vezi.

Posredstvom epa kao vizije sveta u kojoj je zajedničko dobro izvor svakog pojedinačnog, gde su *moje* i *naše* u punom skladu, a ljudsko gnezdo još obitava u nepatvorenoj prirodi, Raša Popov je izrekao žestoku osudu zabasalosti sveta u nedodijaju, zabludelog i ludački zahuktalog omamom brzine i moći, svemirom svedenim na puku materijalnost, bez duha i duše. Što je i ljudski a ne samo đavolji pakao dočaran slikama i metaforama koje izazivaju grozu, gnušanje i bes, nije kriv pesnik. Naprotiv, zaslužan je kao angažovani umetnik i uzorno moralno biće za buđenje naše svesti i savesti, pripadali mi kao pojedinci svetu moći ili svetu koji samo tavori i taljiga u haosu i bespuću.

Ako je i čitalac, poput ovde nazočnog, kome je, nasuprot pesniku, postojeći svet najbolji od svih dosadašnjih, duboko dirnut Rašnim literarnim i moralnim pregnućem, šta tek reći za onog većinskog, za čitaoca kome je pesnikov glas nalik odjeku sopstvenog?! Pojmiće ga i kao svoj apel za spas svih nas.